

ÜLDAJALUGU

PEATÜKK 3

Kreeklaste usk

Nii arvan ma, et alguses veenis keegi inimesi jumalate olemasolus.

Kritias (u 460–403 eKr), Ateena poliitik

Jumalad

Nagu enamikku muistseid rahvaid, iseloomustas ka kreeklasi **polüteism**, mis tähendab usku paljude jumalate olemasolusse ja nende kultuslikku austamist. Kreeklaste arvates sõltus inimeste käekäik jumalate heatahtlikkusest ning inimeste oskusest nendega läbi saada. Ka riik usuti olevat jumalate kaitse all ja selle kodanikud ühiselt vastutavad jumalate ees. Tähtsamad usupidustused korraldati polise ühisüritustena ja paljud preestrid määrati ametisse linnriigi poolt.

Kreeka jumalate täpset arvu pole võimalik kindlaks teha. Ühelt poolt oli palju kohaliku tähtsusega jumalusi, keda me tänapäeval teadagi ei tarvitse. Teisalt on võimatu tõmmata selget piiri Kreeka ja võõramaiste jumalate vahele, sest kreeklased andsid võõrastele jumalatele kreekapäraseid nimed.

Kreeka jumalad olid **antropomorfised**, st inimesetaolised nii välimusest kui ka iseloomult. Inimestest eristas jumalaid eelkõige vägi ja surematus. Jumalad käsutasid ja vahel ka kehastasid loodusjõude ning seisis samas ühiskondlike väärtuste ja moraali kaitsel. Osa jumalaist kandis hoolt mõne konkreetse inimliku tegevusvaldkonna, näiteks põlluharimise, sõjapidamise või käsitöö eest. Paljudelt jumalatelt oodati viljakuse edendamist, seda nii taime- ja loomakasvu kui ka inimeste sündimuse osas. Kõik nad võisid jagada surelikele edu ja hukatust. Kuid usuti, et nad ei tee seda juhuslikult, vaid vastavalt inimeste käitumisele. Nii taevaste teotamine kui ka

ülekohus teiste inimeste vastu võisid kaasa tuua jumalate kättemaksu.

Tähtsamaid jumalaid kujutati suure, aeg-ajalt tülitseva, kuid enamasti siiski sõbraliku perekonnana. See jumalik pere jagunes kahte suurde põlvkonda: peajumal Zeus ja tema õed-vennad, ning Zeusi lapsed. Enamik neist elas [Olümpose mäel](#) Kreeka põhjapiiril, kuid nad võisid vabalt liikuda igal pool.

Olümpose mägi, kus Kreeka jumalad uskumuse järgi elasid

Jumalate ja inimeste põlvnemine

Kreeklased uskusid, et maailm oli olemas juba ammu enne jumalate sündi. Esmalt valitsesid seda Taevas ja Maa ning seejärel nende lapsed – vanema põlvkonna jumalad ehk **titaanid**. Zeus oma õdede-vendadega tõstis titaanide vastu mässu ja kukutas nad kümneaastase hirmsa võitluse järel võimult. Nii tõusid jumalad maailma valitsejaks.

Esimesed inimesed olid kas maast sündinud või jumalate poolt maamullast voolitud. Ilma kihvade, küünte, sarvede ja karvkatteta olid nad väetid ja kaitsetud. Kuid neid asus kaitsma kaval titaan **Prometheus**, kes oli otsustavas võitluses Zeusi poole hoidnud ja temaga seetõttu heades suhetes. Prometheus õpetas inimestele mitmesuguseid oskusi, muu hulgas ka jumalatele

ohverdamist. Tal õnnestus petta Zeusi nii, et see valis jumalatele ohverdamiseks loomast söögiks kõlbmatud osad ja jättis liha inimestele. Sellest ajast söövadki inimesed ohvrilooma liha ise ja jumalad peavad leppima mittesöödavate osade põletamisest tõusva suitsuga. Kui pettus ilmsiks tuli, peitis vihane Zeus inimeste kasutada olnud tule Olümposele, kuid Prometheus varastas selle ja tõi inimkonnale tagasi. Karistuseks laskis Zeus Prometheuse aheldada Kaukasuse mäe külge, kust Kreeka vägevaim kangelane Herakles ta hiljem vabastas. Inimestele saatis Zeus karistuseks imekauni, kuid pahelise naise Pandora, kellest said alguse kõik maailma hädad.

Taevavõlvi kandev Atlas ja aheldatud Prometheus, kelle maksa nokib Zeusi saadetud kotkas (vaasimaal, 6. saj eKr)

Kreeka tähtsamad jumalad

Olümpose jumalad (reljeef, 1. sajand eKr): 1. Hestia, 2. Hermes, 3. Aphrodite, 4. Ares, 5. Demeter, 6. Hephaistos, 7. Hera, 8. Poseidon, 9. Athena, 10. Zeus, 11. Artemis, 12. Apollon

Zeus, taeva-, tormi- ja piksejumal ning jumalate valitseja. Oli oma kahe venna, Hades ja Poseidoniga maailma valitsemise ära jaganud nii, et Zeus sai taeva, Poseidon mere ja Hades allmaailma; kõik maapealne ning Olümpos jäid nende ühisvalduseks. Sellegipoolest oli Zeus tänu piksenoolte käsutamisele kõigist võimsam ja ülejäänud jumalad pidid talle kuuletuma. Zeusil oli lugematu arv lapsi nii jumalate kui ka inimeste seas. Seetõttu kutsusid kreeklased teda sageli lihtsalt isaks. Sageli ilmus ta kotkana ja tema meelisohvriloom oli härg. Zeus valvas kõikide maapealsete seaduste täitmise järele ja nendest üleastujat ootas karm karistus.

Hera, Zeusi abikaasa ja õde ning taeva kuninganna, keda kreeklased austasid peamiselt abielu kaitsjana. Müütides kujutati Herat sageli armukadedana, kiusamas Zeusi arvukaid lemmikuid ja nende Zeusile sünnitatud lapsi. Hera lemmikohvriloom oli lehm ja Herat ennast nimetati ka veisesilmseks.

Hades, Zeusi vend, allmaailma ja surnute valitseja.

Demeter, Zeusi õde, musta mulla, viljakuse ja kuldse põlluvilja jumalanna ning põllutööde kaitsja. Müütides kujutati Demeteri eelkõige oma tütre Persephone armastava emana. Zeus, Persephone isa, lubas tütre Demeteri teadmata naiseks Hadesele. Too ilmuski ootamatult allmaailmast süsimustade hobuste veetud kaarikul ja röövis tütarlapse. Kui Demeter tütre saatusest teada sai, tõmbus ta väiksesse Eleusise linna Ateena lähedal. Vili ikaldus, loodus närbus ja Zeus oli sunnitud õega lepitust otsima. Persephone pääses ema juurde tagasi, kuid pidi edaspidigi osa aastast veetma allilma emandana Hades riigis.

Poseidon, Zeusi vend, merejumal, kes oma võimsa kolmhargiga tekitas tormi ja kutsus esile maavärinaid. Tema lemmikloom oli hobune.

Ares, julm ja mõneti naeruväärne sõjajumal, Zeusi ja Hera poeg. Ei kuulunud kreeklaste lemmikute hulka.

Hephaistos, lonkur tulejumal, jumalate sepp. Zeusi ja Hera, mõne versiooni järgi ainult Hera poeg.

Athena, relvastatud sõjajumalanna, linnade, tsivilisatsiooni ja käsitöö kaitsja ning tarkusejumalanna. Erinevalt Aresest hindasid kreeklased Athenat väga kõrgelt. Oli Zeusi tütar. Ema tal õieti polnudki: ta sündis täies hiilguses relvastatult Zeusi peast. Tema lemmiklind oli öökull.

Apollon, kaunite kunstide, ennustuskunsti, valguse ja arstiteaduse jumal. Üks kreeklaste armastatuid jumalaid.

Artemis, Apolloni kaksikõde, kogu elava looduse ning eriti metsloomade kaitsja.

Hermes, teekäijate kaitsja, jumalate käskjalg ja hingede juht allmaailma. Teda kujutati tiivuliste sandaalide ja tiivulise kübaraga.

Aphrodite, ilu, armastuse, seksuaalsuse ja viljakuse jumalanna. Oli tähtsamate Kreeka jumalate seas kõige selgemalt võõramaist päritolu: temas on tuntavad ilmsed ühisjooned Mesopotaamia armastusjumalanna Ištariga.

Dionysos, veini ja viinamarjakasvatuse jumal. Ainus Kreeka jumalatest, kelle ema oli inimene. Eelistas viibida Olümpose asemel maa peal, rännates ringi kummalistest kitsejalgsetest ja hobusesabalistest, sageli purjus ning ohjeldamatutest olevustest koosneva lõbusa kaaskonnaga.

Pühamud ja templiehitus

Igas linnriigis oli arvukalt jumalate pühamuid.

Kreeka pühamu sisuline keskpunkt oli **altar**. See oli madal alus, millel toodi jumalatele ohvreid. Altar paiknes tavaliselt lageda taeva all. Tähtsamates pühamutes lisandus altarile ka jumala koda ehk tempel. Enamasti hoiti seal jumala kuju ja väikesel altaril põles jumala koldetuli. Kuid peamised rituaalid toimusid templist väljas altari ümber.

Templid olid üldiselt linnriikide kõige silmapaistvamad ehitised. Need rajati polise ühise otsusega, näitamaks kodanike jumalakartlikkust ja andmaks end taevaste kaitse alla. Ühtlasi olid templid tõestuseks linnriigi jõukusest ja võimsusest.

Kreeka varasemad suured kivitemplid pärinevad 6. sajandist eKr. Tempel kujutas endast ristkülikukujulist, harilikult sammastest ümbritsetud madala viilkatusega ehitist. Olulisimaks ehitus- ja kujunduselemendiks olid sambad, mis toetusid paari-kolme trepiastmena maapinnalt kerkivale alusplatvormile ning kandsid talastikku ja neile toetuvat katust. Nii talastik kui ka madal katuseviil olid kaunistatud reljeefidega. Templi sissepääs asus otsaküljes.

[Hera templi varemed Agrigentos Sitsiilias](#) (5. saj eKr)

Poseidoni tempel Paestumis Lõuna-Itaalias (5. saj eKr) on üks paremini säilinud Kreeka templeid

Monumentaalse altari varemed Hera templi ees Agrigentos Sitsiilias

Preestrid ja rituaalid

Igaüks võis jumalatele ohverdada ja neile oma palved esitada. Kuid suuremate pühamute juures teenisid jumalaid selleks ametisse seatud preestrid ja preestrinnad. Osa neist valiti preestriks iga-aastaste riigiametnikena, osa sai ameti tänu pärinemisele suursugusest suguvõsast. Mõlemal juhul oli tegu linnriigi esindajatega jumalate ees.

Tähtsaim rituaal oli vereohver: loomade, enamasti veiste, kitsede, lammaste ja sigade tapmine jumala altari. Tapetud looma liha küpsetati ja söödi kohapeal, altar aga määrati verrega ja sellel süüdatud ohvritulel küpsetati jumalatele inimsöögiks kõlbmatuid kehaosi, enamasti vaagnaluu ja saba. Usuti, et ohvrisuitsu kaudu saavad jumalad annetusest osa. Ohverdamise käigus hüüti valjuhäälna palve jumala poole.

Igas linnriigis peeti iga aasta mitmesuguseid **usupidustusi** eri jumalate auks. Neis osalesid nii mehed kui ka naised, kodanikud ja mittekodanikud. Ka orjad võisid mõnest pidustusest osa võtta. Kuid oli ka ainult meestele ja ainult naistele ette nähtud riitusi. Enamasti läksid pidulised rongkäigus pühamusse, kus sageli kanti ka jumala kuju. Pühamus järgnesid ohvritalitus ja pidusöök. Paljude pidustuste kavva kuulusid pillimängu-, luuleteoste ettekandmise või spordivõistlused.

Ohvritrituaal (Ateena Parthenoni reljeef, 5. saj II pool eKr)

Hool jumalate eest

Kreeka keeles puudub koguni sõna, mis vastaks ligilähedaseltki mõistele „religioon“. Kõige lähedasemaks mõisteks on *eusebeia*, mida preester Euthyphron, ..., defineerib kui „inimese hoolt (*therapeia*) jumalate eest“ ... Niisugune religioossus seisneb kultuslike toimingute täpsel teostamises, millega inimesed näitavad oma lugupidamist jumalate vastu ning toovad austuse ja aupaklikkuse märgiks ohvreid ja annavad töotusi. /---/

Jumalaid lepitav rituaal – individuaalne ja ühtlasi kollektiivne akt, mis pidi korrektselt, see tähendab traditsioone järgiva sooritamise korral jumalatele meeldima – koosnes eelkõige pühendusohvrist, mida saatis jumaluse hüüdmine ja palve. Ohvriks võisid olla väärtuslikud esemed, jook ja esinduslike kultushoonete ehitamine, kuid kõige tähtsamad olid siiski roaohvrid, st loomade ohverdamine. Igal juhul väljendus see inimeste loobumises teatud osast oma väärtuslikest elatusallikatest ning nende annetamises jumalikule jõule, kes sellise „hoolitsuse“ tulemusel pidi leebuma ning muutuma inimeste suhtes heatahtlikumaks. /---/

Rituaali teostamine, millega pühitseti ning kinnitati inimeste ja jumalate head läbisaamist, oli ühtlasi terve ühiskonna tippsündmus, kogukonna olemasolu pühitsemine. Sellega kaasnesid peaaegu alati Kreeka tsivilisatsiooni kõige tähtsamad ettevõtmised: ühised pidusöögid, spordivõistlused, tantsud, protsessioonid ning teatrietendused.

Mario Vegetti. Inimene ja jumalad. Vana-Kreeka jumalad. Koost. J.-P. Vernant, Tallinn, 2001.

Oraaklid

Jumalate tahte selgitamiseks jälgisid kreeklased mitmesuguseid endeid. Nii loeti jumalate poolt määratud välja lindude lennust, ohvritule süttimisest altari, ohvriloomade siseelunditest ja muust. Kreekas olid ka erilised pühamud, kus võis jumalatelt nõu küsida. Neid kohti nimetati *manteion*'iteks, rohkem aga teatakse neid **oraaklitena**.

Kuulsaim oli Apolloni oraakel Kesk-Kreekas **Delfis**, Parnassose mäe jalamil. Müüdi järgi tapnud Apollon seal kunagi lohemao Pythoni. Seetõttu nimetati preestrinnat, kelle suu läbi Apollon Delfis tulevikku kuulutas, **püütiaks**. Püütia istus templi tagumises ruumis *adyton*'is, ja oli jumalast täidetud ehk entusiastlik. Pole teada, kas küsijad püütiaid nägid või kuulsid ainult tema häält. Püütia sageli raskesti seostatavad sõnad vormiti värssideks, mis olid enamasti mitmeti mõistetavad.

Kreeklased võtsid püütia kuulutusi väga tõsiselt ning nende õigsuses ei kaheldud. Linnriigid lähetasid kõigi olulisemate ettevõtmiste eel oma saadikud Apollonilt nõu küsima ja seejärel vaieldi rahvakoosolekul või nõukogus sõnumi tõlgendamise üle. Kui oodatud tulemus ei vastanud ootustele, ei süüdistatud Apollonit, vaid tunnistati oma suutmatust jumalat mõista.

Apolloni templi varemed Delfis

Jutustus Delfi oraakli tekkemüütidest

Räägitakse, et kitsed leidsid muistse oraaklipaiga, nii et tänu kitsedele kuulutatakse Delfis tänapäevani. Selle koha peal, kus nüüd on pühamu *adyton*, olnud maa sees lõhe ja üks kitsedest, keda sealkandis karjatati (sest Delfi polnud siis veel asustatud), käinud lõhe juures ja vaadanud sinna sisse ning seejärel hüpanud imepäraselt ning häälitsenud teisiti kui tavaliselt. Kitsekarjane pannud seda imeks, läinud lõhe juurde vaatama, miks kitsega niisuguseid asju sünnib, ja muutunud samamoodi entusiastlikuks ning hakanud tulevikku kuulutama. Seejärel

levinud ümbruskonnas kuuldus sellest, mis juhtub nendega, kes lõhe juurde lähevad, ja sinna hakanud inimesi kogunema. Kes iganes lõhele lähenes, muutus entusiastlikuks. Seda peeti imeks ja mõisteti, et tegu on oraakliga. Mõnda aega võisid kõik soovijad lõhe juurde minna ja üksteisele kuulutusi öelda. Kui aga paljud entusiastlikkuse tõttu auku kukkusid ja kadusid, siis leidsid kohalikud, et kõigi ohutuse tagamiseks tuleks määrata üks naine prohvetina ametisse ja lasta temal kuulutada. ... Räägitakse, et muiste laulnud kuulutusi noor neitsi, sest ta oli loomult rikkumata ja sarnane Artemisega. Kuid uuemal ajal, kui tessaallane Echekrates oraaklipaika tulles ja kuulutavat neitsit nähes tollesse tema ilu tõttu armus, ära röövis ja vägistas, määrasid delfilased, et ärgu edaspidi kuulutagu enam neitsi, vaid üle viiekümneaastane naine, kes on muistsete kuulutajannade mälestuseks neitsi kombel riides. Niisuguseid müüte räägitakse oraakli tekkimisest.

Kreeka ajaloolane Diodoros (1. saj eKr)

Surmajärgsus

Kreeklased uskusid, et hea ja halb ning jumalate õnnistus ja kättemaks saab inimestele osaks peamiselt enne surma. Surm oli kreeklaste jaoks kõige meeldiva ja nauditava paratamatu lõpp, millele järgneb trööstitu oleskelu sünges **Hadese riigis**.

Aja jooksul kujunes ka teist laadi ettekujutusi, mille kohaselt sai siinpooles elus oma surmajärgset saatust mõjutada. Selleks tuli elada vooruslikult ja pidada erilisi riitusi mõne surma või allilmaga seotud jumaluse, näiteks Dionysose või Persephone auks.

Hades ja Persephone (reljeef, 5. saj eKr)

Matusekombed ja teisipoolsus

Surnutele pannakse suhu münt veotasuks Charonile, ka pannakse sarka kaasa igasugust majakraami: lastele mänguasju, naistele laekaid, peegleid, ehteasju, meestele relvi. Kalmukünkale kallatakse ohvriannina veini, õli ja mett. Seejärel järgnevad peied, kus surnut mälestatakse kui kohalolevat võõrustajat. Hauasammas kaunistatakse lintidega ja girlandidega, ka üritatakse mõnikord rõõmustada surnu hinge muusikaga. Sest ta lendleb surmalinnuna oma surmapaiga ümber, ja mõnikord arvatakse kuulvat koguni tema siristamist. See meenutab egiptuse hinge *ba'd*. Ilmselt kujutati teda endale ette mingisuguse tiivulise olendina ... Et aga kreeklased, ehkki ebakindlates vormides, olid veendunud täiesti isiklikus edasielamises pärast surma, on väljaspool kahtlust: kurjategijad ootasid kättemaksu, armastajad taasühinemist teisipoolsuses, kogu maailm uskus kodukäijatesse ja surnuvaimude väljakutsumisse, Spartas, kus kohkumatult harrastati suurstlemist, peeti pimedas haudade vahel ringi kõndimist ülimalt hiilgavaks saavutuseks ... Filosoofid mõtlesid sellest kahtlemata teisiti, aga ka ainult osaliselt:

näiteks Demokritos, keda võib nimetada lausa kreeka „valgustuse“ isaks, ei eitanud kummituste olemasolu.

Egon Friedell. Vanaaja kultuurilugu. Eelkristliku ajastu vaimu elu ja legend, II. Tallinn, 2010.

Müsteeriumid

Salajasi ja ainult pühendatute osavõtul toimunud usutalitusi kutsuti müsteeriumideks. Ühed tuntumad olid Demeteri auks peetud **Eleusise müsteeriumid**. Igal sügisel korraldasid ateenlased suure rongkäigu Ateenast Eleusisesse. Rongkäigust võisid osa võtta kõik, ent kui õhtul Eleusisesse jõuti, jätkusid rituaalid üksnes pühendatutele, kes sulgusid suurde rohkete sammastega pühakotta, et viia läbi oma öiseid kombetalitusi. Igal aastal pühitseti müsteeriumisse ka uusi liikmeid. Põhimõtteliselt võisid saada pühendatuks kõik soovijad, kui neil ei lasunud veresüüd. Kes müsteeriumidel osalenud ja sealset saladust näinud, neid ootas „kolmekordne õndsus“ pärast surma.

Orpheuse müsteeriumidel osalejad lugesid oma õpetuse alusepanijaks müütilist laulikut Orpheust. Selle õpetuse järgi on inimese hing surematu, kuid aheldatud sureliku keha külge, karistuseks ühe muistse kuritöö eest. Hing ihkab kehast vabaneda, kuid on määratud pärast surma sündima ikka ja jälle uude, olgu inimese, looma või taimkehasse. Vaid eriti vooreslik ja kasin elu võivad vabastada hinge lõpmatust taaskehastumise sunnist ja päästa ta igaveseks ajaks õndsate saartele.

Troonil istuv viljakuse jumalanna Demeter on sirutanud välja käe, et õnnistada ja võtta vastu ohvriand – nisukõrred, Eleusise müsteeriumi sümbol. Punasefiguuriline vaas, u 340 eKr

Lähivaade. Olümpiamängud ja teised võistlusmängud

Hippoklest imetlevad tema eakaaslased ja vanad mehed ning sulnilt mõtlevad temast neitsid.

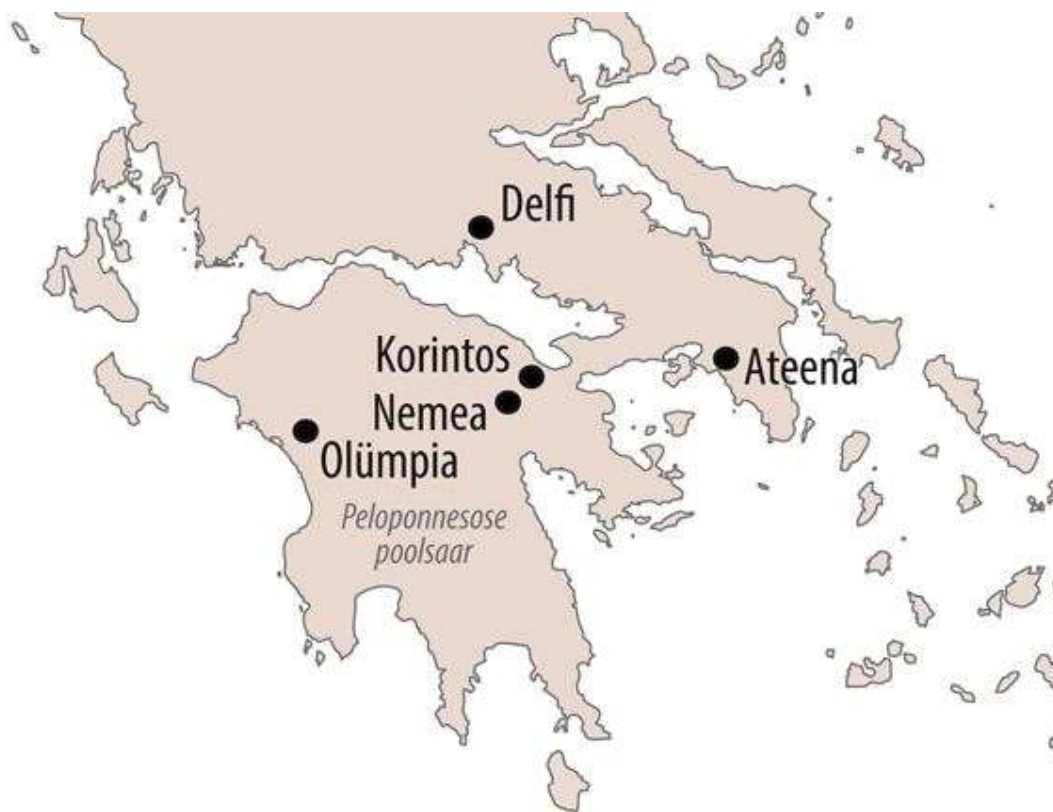
Pindaros (u 518 – u 442 eKr), Kreeka luuletaja

Olümpiamängud

Olulised usulised pidustused olid ka eeskätt Zeusi auks peetud olümpiamängud, ehkki aja jooksul hakkas nende religioosne osatähtsus vähenema ja sportlik osa kasvas.

Mänge peeti iga nelja aasta tagant Zeusi pühamus Kreeka ühes tähtsamas kultuuri- ja usukeskuses **Olümpias** Lõuna-Kreekas Elise maakonnas. Sinna kogunes võistlejaid ja pealtvaatajaid nii Kreekast kui ka kolooniatest. Võistlustel osaleda võisid ainult täieõiguslikud polisekodanikud, kellel polnud veresüüd. Nii näiteks tähistas makedoonlaste lubamine mängudele ühtlasi nende arvamist hellenite hulka. Naistele oli pääs olümpiamängudele keelatud nii võistlejate kui ka pealtvaatajatena, kuid nad võisid saata võistlema oma hobukaarikuid ja tõusta edu korral olümpiavõitjaks: näiteks 390. aastatel eKr võistles ja võitis kahel korral kaarikusõidu Sparta kuninga õde, kellel oli hiljem ka järgijaid.

Previous

Tähtsamad Vana-Kreeka linnad, kus peeti spordivõistlusi

2012. aasta Londoni olümpiamängude tulesüütamise tseremoonia Hera templi varemetes Olümpias

Olümpiamängude traditsioon katkes 4. sajandi lõpul ja taastati 19. sajandi lõpul. Tänapäeval süütavad tõrviku preestrinnadeks kehastunud näitlejannad, seejärel kantakse tuli olümpialinna. Kas tule süütamine oli ka antiikmängude oluline osa, ei ole kindel, sest Olümpia pühamu Hestia altaril hoiti pidevalt leeki põlemas. Mängude käigus ohverdati jumalatele loomi. Tõrvikujooks on aga nüüdisaegne komme, millele pandi alus alles 1936. aasta Berliini olümpia eel.

Võistlusalad

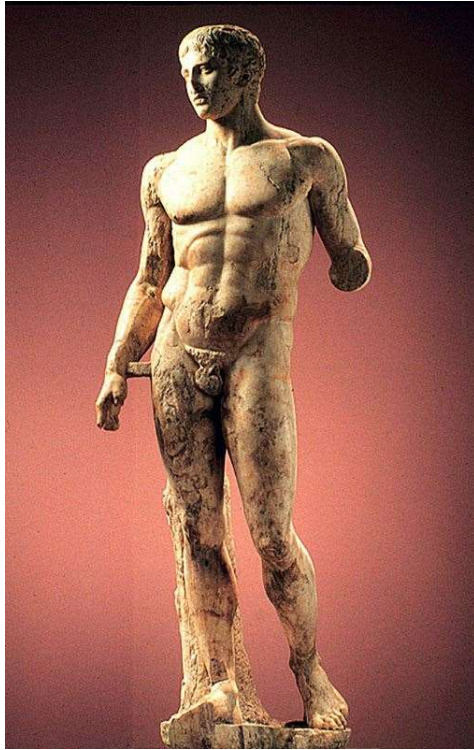

Delfi kaarikusõitja (5. saj eKr)

See on üks väheseid tänaseni säilinud Kreeka pronksskulptuure. Skulptuur on osa suuremast

Kõige varasem võistlusala oli ühe staadioni jooks. Umbes 192 meetri pikkune staadion oli kreeklaste peamine pikkusmõõt ja nii pikk oli seega ka maa, mis jooksjatel tuli läbida. Aja jooksul hakkas staadion tähistama ka jooksurada ennast. Olümpiamängude võistlusprogramm kujunes lõplikult välja alles 33. mängudeks (648 eKr), kui kavva olid võetud pikemad jooksudistantsid, maadlus, rusikavõitlus, maadluse ja rusikavõitluse elemente sisaldanud pankraation, viievõistlus (kettaheide, kaugushüpe, odavise, jooks, maadlus), relvis- ehk kilbijooks ja hobukaarikute võidusõit. Viimasel juhul võistlesid ametlikult hoburakendite omanikud, mitte kaarikujuhid. Parimale kaarikujuhile said küll osaks auavaldused, kuid tegelik võiduau kuulus enamasti rikastele ja mõjukatele isikutele. 7. sajandil eKr hakati eraldi võistlusi korraldama ka noormeestele, aga mitte kõigil aladel.

kompositsioonist, mis pole kahjuks säilinud. Apollonile pühendatud kuju lasi teha ja Delfi pühamusse püstitada Sitsiilia linna Gela türann Polysalos, et tänada jumalat kaarikusõidus saavutatud võidu eest.

Odakandja

Polykleitose raidkuju (5. saj eKr) on Kreeka klassikalise skulptuuri üks tippsaavutusi ja kreeklaste sportliku meheideaali parimaid kehastusi.

Rusikavõitleja (skulptuur, 4.–2. sajand eKr)

Rusikavõitlus oli üks vägivaldsemaid spordialasid Olümpial, sellel polnud eraldi matširingi ning osalejad võistlesid seni, kuni üks neist alla andis. Võistlejad sidusid ümber käte peenikesed nahast ribad, et oma käsi kaitsta, poksikindaid veel ei kasutatud.

Vana-Kreeka skulptuurid valmistati sageli pronksist, aga neid on vähe säilinud, sest enamik on aja jooksul üles sulatatud ja ümber töödeldud. Õnneks tegid roomlased marmorist Kreeka kujude koopiaid.

Mängude tähtsus

Olümpiavõitu hinnati väga kõrgelt. See tõi kuulsust nii võitjale, tema perekonnale kui ka kodulinna. Ametlikult autasustati võitjat õlipuuokstest pärjaga, kuid kaaskodanikud annetasid neile hinnalisi kingitusi ja püstitasid nende auks kujusid nii Olümpiasse kui ka kangelase kodulinna. Kreeka kuulsaimad poeedid pühendasid neile ülistuslaule, millest paljud on säilinud tänini.

Olümpiavõitjate nimed märgiti juba varasel ajal üles. 4. sajandil eKr koostati kõigi olümpiavõitjate nimekiri, mis ulatus tagasi aastasse 776 eKr. Tegelikult algavad selle aastaga tõepärase teate mängude võitjatest, aga spordivõistlusi korraldati Olümpias tõenäoliselt juba varem. Hiljem pidasid kreeklased 776. aastat eKr oma **ajaarvamise** alguseks. Ühe või teise sündmuse daatumi määras see, mitmenda olümpiaadi ehk mängudevahelise perioodi mitmendal aastal see toimunud oli.

Olümpiamängude tähtsus ei piirdunud kaugeltki ainult spordiga. Siin ohverdati jumalatele (tähtsaima ohvritule süütamise õigus kuulus staadionijooksu võitjale) ning 5. sajandi keskel eKr hakati korraldama **konkursse**, kus kuulsad kõnemehed pöördusid oma mõtetega kogu Kreekast kokku tulnud kuulajate poole.

Mängude häirimatuks toimumiseks kehtestati **olümpiarahu** ehk ekeheiria, mis keelas relvade kandmise Olümpias ning tagas võistlejate ja pealtvaatajate turvalise Olümpiasse saabumise ja sealt lahkumise. Algul kestis rahu ühe, hiljem kolm kuud.

Kaasaegsete hinnangud olümpiamängudele

Õigusega kiidetakse meie esivanemaid, et nad neid mängu alustasid ja pärandasid meile kombe katkestada vaenused ning koguneda siia, et palvete ja ohvritalitustega meenutada meie ühist päritolu, nii et me ülejäänud ajal üksteisesse paremini suhtuksime, vanu sõbrasuhteid uuendaksime ja uusi sõlmiksime. Suurepärane on seegi, et ei tavainimesed ega atleedid veeda siin aega tulutult, vaid ühed kokkutulnud hellenite seast näitavad oma silmapaistvust, teised aga vaatavad võistlejaid, nii et kumbki ei jää innustuseta, vaid saavad kaasa elada, ühed sellele, kuidas atleedid nende pärast pingutavad, ja teised rõõmustades, et kõik on siia neid vaatama tulnud. Sellised hüved tulenevad meie kogunemistest Olümpias ja seetõttu ei või meigi linn [Ateena] neist kõrvale jääda.

Ateena kõnemehe ja poliitiku Isokratese hinnang olümpiamängudele (u 380 eKr).

Pole õiglane eelistada jõudu suurepärasele tarkusele. Ei rusikavõitlusest, viievõistlusest, maadlusest ega jalgade kiirusest, mis meestele võistlustel võidu toob, parane riigi sisekord. Vähe tõuseb riigile tulu sellest, kui keegi Olümpias võidab. Ei kasva sellest ka linna jõukus.

Poeet ja filosoof Xenophanese (6.–5. saj eKr) seisukohad spordi kohta.

Õigusega kiidetakse meie esivanemaid, et nad neid mängu alustasid ja pärandasid meile kombe katkestada vaenused ning koguneda siia, et palvete ja ohvritalitustega meenutada meie ühist päritolu, nii et me ülejäänud ajal üksteisesse paremini suhtuksime, vanu sõbrasuhteid uuendaksime ja uusi sõlmiksime. Suurepärane on seegi, et ei tavainimesed ega atleedid veeda siin aega tulutult, vaid ühed kokkutulnud hellenite seast näitavad oma silmapaistvust, teised aga vaatavad võistlejaid, nii et kumbki ei jää innustuseta, vaid saavad kaasa elada, ühed sellele,

kuidas atleedid nende pärast pingutavad, ja teised rõõmustades, et kõik on siia neid vaatama tulnud. Sellised hüved tulenevad meie kogunemistest Olümpias ja seetõttu ei või meiegi linn [Ateena] neist kõrvale jääda.

Ateena kõnemehe ja poliitiku Isokratese hinnang olümpiamängudele (u 380 eKr).

Muud ülekreekalised pidustused

Zeusi auks peetavate olümpiamängude kõrval olid ülekreekalistest pidustustest olulisemad veel

püütiamängud, mis toimusid Delfis Apolloni austamise pidustustel, Korintose lähedal korraldatud Isthmose mängud, mis olid pühendatud merejumal Poseidonile ja maohammustusse surnud Nemea kuninga poja Archemorose mälestusele, ning Peloponnesose idaosas peetavad Nemea mängud, mis olid pühendatud samuti Zeusile. Neid kõiki hakati korraldama 6. sajandil eKr. Püütiamänge peeti sarnaselt olümpiamängudega iga nelja, Isthmose ja Nemea mängu kahe aasta järel. Püütiamängudel võisteldi algul vaid muusikas, hiljem lisandusid atleetika- ja ratsavõistlused. Isthmose mängud olid algul üksnes spordivõistlused, hiljem hakati korraldama muusikavõistlusi. Isthmose mängud olid ülekreekalised vaid tinglikult, sest neile ei lubatud elislasi, kes korraldasid olümpiamänge. Nemea mängud olid eeskätt atleetide ja ratsavõistlused, hiljem lisandunud muusikavõistlusi ei peetud väga oluliseks. Püütiamängudel autasustati võitjaid loorberi-, Isthmose mängudel kuuse- või männiokstest ning Nemea mängudel sellerivartest pärjaga.

Kaarikuvõistlus

See mustafiguuriline amfora (600–500 eKr) anti kaarikuvõistluse võitjale auhinnaks.

Kaarikuvõistlus oli Antiik-Kreekas väga menukas spordiala. Vaid jõukad said endale lubada kaarikut ja hobuseid, kuid võistlema saatsid nad enamasti palgatud ratsaniku. Võistlused toimusid hipodroomil ja õnnetused kaarikutega olid tavapärased.

Amatöörid või professionaalid?

Suurtel ülekreekalistel atleetikavõistlustel oli auhinnaks vaid võidupärg, kuid arvukatel kohalikel võistlustel oli auhindadel ka materiaalne väärtus. Näiteks Panathenaia mängudel Ateenas said võitjad hulga amforaid oliiviõliga. Nii võis edukas atleet aule ja kuulsusele lisaks ka korralikku tulu teenida. Lisaks said pärjamängude võitjad sageli kodulinnalt tänutäheks kalleid auhindu. Ateenas näiteks olevat seadusandja [Solon](#) 6. sajandi algul määranud Olümpia mängude võitjale auhinnaks 500 drahmi, mis oli väga suur summa.

Aristokraatlikku päritolu atleete huvitas siiski eeskätt kuulsus ja au, kuigi nad ei öelnud ära ka kallistest auhindadest. Atleetika polnud neile elatusallikas, sest perekonna jõukus tagas niigi küllusliku elu ja head treeningutingimused. Kuid ajapikku hakkas atleete esile tõusma ka vaesemate meeste seast, kellele spordist sai elatusallikas. Nende puhul võime rääkida juba professionaalidest. Mõned neist teenisid atleetikaga korraliku varanduse.

Panathenaia mängude võitjale kingitud amfora (6. saj eKr)

Savinõul on kujutatud jumalanna Athenat ja kirjutatud lause „Ma olen osa Ateena auhindadest”.

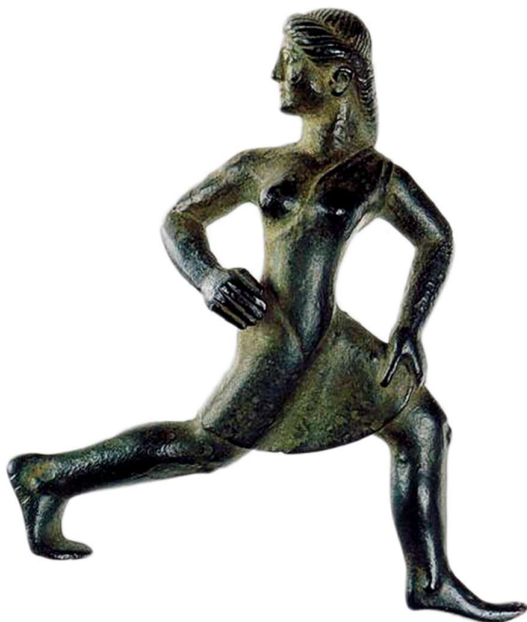
Neidude spordivõistlused

Võistlusalade hulgal, kestuselt ja populaarsuselt meestega võrreldavaid võistlusmänge naistele Kreekas ei olnud. Siiski on teada, et Olümpias Hera templi juures korraldati igal neljandal aastal Hera auks spordimänge, mis kujutasid endast tütarlaste jooksuvõistlusi; abielunaised võistlustel ei osalenud. Võistlejad olid jagatud kolme vanuserühma. Sarnaselt meeste ja noormeestega võisteldi staadionil, ent neidude staadionijooksu distants oli kuuendiku võrra lühem. Võitjaid autasustati õlipuuokstest pärjaga ja nad said õiguse püstitada enda auks raidkirjaga kuju. Herale pühendatud võistluste korraldajad ja kohtunikud olid ainult naised.

Neidude võistlused toimusid ka teistes meeste atleetika keskustes: Delfis, Isthmosel, Nemeas jm.

Hera tempel Olümpias

Sparta tüdruk jooksmas (6. saj eKr)

Sparta naised

Rituaalides kogesid naised (nagu kõikjal mujal Kreekas) võrdsust meestega, mis oli neile keelatud teistes sfäärides. Pealegi iseloomustas Sparta rituaale sportlikkus, nii et Sparta naised olid legendaarsed oma kehaliste võimete poolest. Alkman kirjutab oma poeemis, et spartalannad „jooksevad nagu unenäohobused“ ... „Tessaaliasse hobuste pärast, Spartasse naiste pärast,“ ütles kreeka vanasõna.

James Redfield. Kodune elu. – Vana-Kreeka inimene. Tallinn, 2001.

Kui on huvi, kuula ERRi saadet „Aja jälg kivis“ [Olümpiast](#) (autor Helgi Erilaid).